

Joan Brossa [G. Bordons]

Joan Brossa (Barcelona, 1919-1998) ha estat un autor que, malgrat escriure des de 1941, no començà a ser conegut pels lectors fins l'any 1970, amb la publicació de *Poesia Rasa*. No és d'estranyar, doncs, que a l'antologia de Josep M. Castellet i Joaquim Molas *Poesia catalana del segle XX*, de 1963, no figurés el seu nom. Tanmateix, el sotrac provocat per la publicació *Poesia Rasa* tingué conseqüències immediates: a la *Guia de la literatura catalana* de 1973, on sis dels crítics més qualificats seleccionaren les cinquanta millors obres del segle XX, el llibre de Brossa és la darrera obra del volum (ja que el recull acaba l'any 1970), amb un interessant estudi de Pere Gimferrer.

Anteriorment a 1970, Brossa havia publicat únicament sis llibres de poesia, dos de teatre i quatre llibres d'artista (amb Antoni Tàpies o Joan Miró), a part dels textos divulgats en revistes com *Dau al Set*. Aquestes poques edicions havien estat fruit de la bona voluntat d'amics, com João Cabral de Melo (Editorial Coboalto) i tingueren, doncs, una molt escassa difusió. Malgrat això, l'any 1970 Brossa portava ja escrits uns cinquanta-dos poemaris, vuitanta-vuit peces de poesia escènica -com ell anomenava el seu teatre-, tres llibres de prosa i trenta-dos llibres o *suites* de poesia visual (per no parlar dels *Poemes habitables*, conjunt de quaranta-quatre llibres de poesia visual realitzats tots aquell mateix any 1970).

Es pot dir, doncs, que Brossa fou un autor molt prolífic (i ho continuà essent fins a la seva mort), però fins la dècada dels setanta no mostrà el més mínim interès per publicar. Fou per amics com Xavier Folch (que impulsà les publicacions brossianes des de diferents segells editorials, com ara Ariel, Crítica, Empúries o Edicions 62) o Xavier Fàbregas (responsable de l'edició de la *Poesia escènica*) que els complexos manuscrits brossians escrits amb llapis pogueren començar a veure la llum.

A partir d'aquesta data, hi hagué una allau de publicacions brossianes. Fins a la dècada dels vuitanta, el poeta publicà seleccions de llibres anteriors: *Poemes de seny i cabell* (1977), *Rua de llibres* (1980), *Ball de sang* (1982), *Càntir de càntics* (1972), *La barba del cranc* (1974) i *Cappare* (1972). Després, poc a poc, s'anà normalitzant. Només el teatre (*Poesia escènica*), publicat en sis volums des de 1973 a 1983, és gairebé complet i ordenat cronològicament. La resta de publicacions brossianes, en ésser tries del mateix autor, presenten molts problemes d'ordenació i fragmentació.

El desconeixement de l'existència d'aquesta magna obra féu que la recepció crítica de Brossa fos més aviat tardana, si deixem de banda unes poques excepcions, en especial les de Pere Gimferrer, que des de 1968 parlà de la seva obra en diferents tribunes i les d'Alexandre Cirici Pellicer, que el 1966 feia el seu primer estudi sobre la poesia visual de Brossa a *Serra d'Or*.

Un llibre imprescindible per al coneixement biogràfic i bibliogràfic de Joan Brossa fou *Joan Brossa o el pedestal són les sabates*, una llarga entrevista que Jordi Coca realitzà l'any 1971. Gairebé al mateix temps que *Poesia Rasa*, un volumet àgil i de fàcil lectura oferia la contextualització necessària per al públic lector. Coca deia a la introducció: "Aquest llibre no és un homenatge sinó una feina que calia fer; i el perquè l'he fet és ben clar. Vull deixar constància del perquè Brossa ha estat bandejat del món intel·lectual català de la postguerra si la seva obra és una constant des de l'any 1941 i, encara més, del *Dau al Set* ençà. Una raó seria el mateix tarannà d'en Brossa, home de poques explicacions i de poc lluïment personal, i l'altra la incapacitat d'assimilació d'aquells que teòricament podien fer-ho" (Coca 1971, 19).

Els trets fonamentals de la biografia de Brossa, els girs més importants en la seva producció i, també, les opinions que després el poeta reiterà en múltiples entrevistes ja són aquí. Hi explica el seu odi a l'escola, la poca formació "acadèmica", les primeres lectures, el gust per la màgia, la participació en la guerra civil, la ferida a l'ull, el servei militar a Salamanca i els començaments de la seva escriptura mitjançant "imatges hipnagògiques". També i de manera detallada Brossa hi exposà la seva autèntica formació literària i artística a partir de 1941 de la mà de Foix, Miró i Prats, i com es formà el grup al voltant de la revista *Algol* i *Dau al Set*, així com el paper que el surrealisme hi jugà en tot això.

Coca dividí el seu llibre en tres parts o etapes: 1938-1950, que agafava des de la guerra civil fins al coneixement de Cabral de Melo i se centrava en el que Coca anomenava "poesia tradicional"; una segona etapa, 1951-1960, sota l'etiqueta de "poesia essencial", que comprenia la incorporació de la realitat als seus versos i una marcada recerca de l'essencial, manifestats des d'*Em va fer Joan Brossa* de 1950; i una tercera etapa, 1961-1971, on es desplegaria la poesia visual, ja que comprenia els anys en què Brossa havia començat a col·laborar amb artistes com Miró o Tàpies, s'havia donat a conèixer a través de serigrafies o petites exposicions i havia intensificat aquest tipus de producció.

Després de Coca, les aproximacions a la biografia de Brossa han estat fetes sempre a partir d'entrevistes. Fins i tot el llibre de Lluís Permanyer (1999), *records Brossa x Brossa*, aparegut després de la mort del poeta, considerat gairebé com un llibre de memòries no és, si no, la transcripció d'una llarguíssima entrevista. En el pròleg, Permanyer explica com sorgí el llibre: un acord perquè el periodista i amic escrivís un llibre sobre els aspectes fonamentals de la vida i l'obra del poeta, a partir de la resposta a diferents qüestionaris que Permanyer li facilità durant l'any 1992. Brossa corregí i amplià les transcripcions, de manera que el que hi ha en el llibre és la visió més íntima de molts aspectes de la seva vida. No obstant això, cal tenir en compte dues coses: en primer lloc, com confessa l'autor, "No són, però, unes memòries exhaustives. Per exemple, li interessava molt poc recordar els detalls dels últims vint anys, i per això hi passa de puntetes" (Permanyer 1999, 10). En segon lloc, la manca de capítols i la selecció tan "subjectiva" per part de Brossa de tractar els temes fa que la recerca de segons quins aspectes biogràfics dins del llibre sigui gairebé impossible.

D'altra banda, Brossa sempre considerà la biografia com una qüestió "anecdòtica" que no tenia relació amb l'obra. Ell defensà sempre que la seva "producció" era la que donava fe d'ell i la seva intenció poètica. Així doncs, obviava o amagava els aspectes personals. Alguns d'aquests han estat completats per Arnau Puig, qui ha donat la seva visió sobre l'època "Dau al Set" en diferents estudis (Puig 1997). Malgrat això, podríem dir que encara avui dia ens manca una "biografia" de Brossa, que contempli els diferents aspectes personals i socials de manera objectiva i "no implicada".

Pel que fa a la recepció crítica de la seva obra, hauríem de distingir entre 1) aquells crítics que el mateix Brossa es trià i que s'expressaren bàsicament mitjançant els pròlegs als seus llibres; 2) els que donaren a conèixer la seva obra literària, teatral o visual a través dels diaris o revistes d'àmplia difusió; 3) els que escriviren articles en els catàlegs de les seves exposicions; i 4) els acadèmics que, mitjançant tesis doctorals o articles en revistes especialitzades, en vida d'ell o posteriorment, han intentat aprofundir en la interpretació dels diferents aspectes de la seva variada obra, des de perspectives ben diferents.

Els pròlegs o introduccions als llibres de Brossa són el primer material a tenir en compte en una història de la crítica brossiana. En general es tracta de

personalitats molt destacades del món de la política o de la literatura. El primer, João Cabral de Melo (1951), és el més justificat. Era l'editor i també l'inductor del tipus de poemes d'*Em va fer Joan Brossa*. La seva introducció explica a la perfecció el perquè del gir de l'escriptura de Brossa l'any 1950. Segons el vicecònsol brasiler a Barcelona, la realitat humil de què partia el poeta per construir les seves "mitologies" neosurrealistes li esclatà en la seva essència en adonar-se de la necessitat d'una lluita i un compromís amb aquesta mateixa realitat. Les idees polítiques de Cabral servien de coixí a la justificació literària.

Política també va ser la tria de Manuel Sacristán (1970), filòsof marxista i membre important del PSUC durant els anys seixanta. Tot prologant *Poesia Rasa* situava clarament la poesia de Brossa en una línia ideològica propera al comunisme. Malgrat que aquests podien ser els motius, el contingut de l'estudi és plenament "literari" i les seves parts més importants se situen en l'explicació del manteniment dels processos "automàtics surrealistes" al llarg de tota l'obra poètica brossiana.

Una altra tria, en canvi, fou totalment "acadèmica". Es tracta del professor universitari Josep Romeu i Figueras. Feia temps que Brossa indagava sobre les sextines, però no sabia ben bé com resoldre el final. La casual coincidència en un mateix número de la revista *Els Marges* núm. 4 (1975) de la publicació d'una petita obra teatral de Brossa (*Tríptic* de 1957) i d'un estudi del catedràtic de literatura medieval sobre aquest gènere ("Tres sextines del primer quart del segle XVII. Notes a un gènere poc atès a les lletres catalanes") donà a Brossa la solució als seus dubtes i l'oportunitat de conèixer un estudi tan diferent en caràcter i ambient al que el poeta havia viscut fins al moment. Nasqué entre els dos una bona amistat, que conduí a Brossa a demanar-li un estudi d'especialista per a un dels seus llibres de sextines (Romeu 1981) i, posteriorment, una presentació d'un recull de llibres de la seva primera època (Romeu 1982). Finalment, fou el catedràtic el qui s'aventurà a escriure un assaig sobre un conjunt de poemaris tan allunyat de la seva especialització medieval com *Els entra-i-surts del poeta. Roda de llibres (1969-1975)* (Romeu 1990). Els treballs de Romeu tenen el mèrit de situar la poesia de Brossa en la tradició literària catalana més antiga i alhora d'entrar a fons en l'anàlisi dels poemes, tal com havia fet en altres obres poètiques a les quals el crític dedicà la seva atenció¹.

D'altres prologuistes no foren "triats" sinó que vingueren cap a Brossa. És el cas d'Arthur Terry, el qual coneixia el Brossa teatral però descobrí la importància de la poesia brossiana a partir de *Poesia Rasa* i immediatament s'interessà per la seva producció². O bé de Xavier Fàbregas (1973), que, havent compartit amistats i gustos amb el poeta des de feia anys, s'acostà a la seva obra escènica amb la intenció de situar-la en la història del teatre català i de donar-ne les claus al lector. Alguns dels camps d'interès que Fàbregas indicà en aquell pròleg continuen sent vigents avui dia i les línies de recerca que ell esbossà són encara, en gran part, tasques d'investigació pendents.

Si entrem en el segon bloc d'estudis sobre Joan Brossa, la nòmina de crítics és molt àmplia. Caldria distingir, en aquest cas, els crítics teatrals dels literaris i dels

¹ Josep Romeu i Figueras. "Sol i de dol" de J.V. Foix. Barcelona, Editorial Empúries, 1985.

² Al llibre *Introducción a la literatura catalana* d'Arthur Terry i Joaquim Rafel (Barcelona, Editorial Ariel, 1977), la versió original anglesa de Terry és de 1972 i, quan, a la traducció castellana, esmentava només el Brossa teatral, hi afegí una llarga nota (nota 29, p.216), en la qual confessava haver llegit *Poesia Rasa* després d'haver redactat la seva introducció i deia textualment: "[...] le convierten, sin duda alguna, en uno de los poetas más importantes de su generación, con un tono que debe algo a Foix y a los surrealistas franceses, pero que muestra también una extraordinaria sensibilidad ante las posibilidades dramáticas del lenguaje cotidiano". D'altra banda, l'any 1973 Terry escriví a Brossa per primera vegada, confessant-se admirador de la seva poesia i expressant el desig de conèixer-lo (carta del 12-07-1973).

visuals. Esmentarem aquí, en especial, els pioners, com Julio Coll, que escriví sobre representacions teatrals de Brossa a *Destino* en la dècada dels cinquanta; Sebastià Gasch, que donà notícia dels espectacles més parateatrals (1968, 1969); Frederic Roda (1964) a *Destino*; i Joan de Sagarra (1967) a *El Correo Catalán* i *El País*. També hauríem de distingir aquí la tasca pionera, pel que fa a la part plàstica, d'Alexandre Cirici Pellicer (1966, 1972) a *Serra d'Or* o a la revista *Estudios escénicos*. D'altres grans crítics continuaren, després, aquesta tasca com Daniel Giralt Miracle (1978, 1979) o Pilar Parcerisas (1980, 1983).

Pel que fa als divulgadors de la producció literària en els diaris, caldria esmentar Joaquim Marco (1977a i 1977b) a *Destino* i *La Vanguardia*; Agustí Pons (1979), Joan Triadú (1978) o Jaume Vidal Alcover (1980) a *l'Avui*; Robert Saladrigas (1973), que ha donat notícia puntual dels diversos llibres editats per Brossa en els diferents diaris on ha col·laborat; i sobretot Lluís Permanyer, que des de 1978 no deixà de donar notícia a *La Vanguardia* de totes les novetats bibliogràfiques, les exposicions o esdeveniments en què Brossa hagués participat.

Pel que fa a l'àmbit visual, una llarga nòmina de crítics han aprofundit en la seva obra plàstica mitjançant els catàlegs de les exposicions realitzades. Aquí, caldria destacar, en especial, els noms de Maria Lluïsa Borràs (1986 i 2003), autora de l'estudi del catàleg de la primera gran exposició visual de Brossa a la Fundació Miró i d'una introducció a un petit catàleg (*Brossa i el seu temps*), on posava el poeta català al costat dels grans noms de l'art del segle XX; Victòria Combalia (1991), que, gràcies a l'exposició del Centre d'Art Reina Sofia de Madrid del 1991 o la Biennal de Venècia (1997) donà a conèixer la part visual de Brossa tant a l'estat espanyol com més enllà de les nostres fronteres; Pilar Palomer (1992, 1997), que, després de la seva tesi doctoral, donà claus per a la interpretació de l'obra visual i objectual de Brossa en diferents catàlegs; també Pilar Parcerisas (1983 i 1997); i Manuel Guerrero (1999 i 2001), que potser és el que ha proposat una visió més integral de l'obra plàstica brossiana, sense separar-la de la literària, la teatral o la cinematogràfica. D'altra banda, el catàleg que coordinà per a l'exposició *Joan Brossa o la revolta poètica* (2001) és el més complet pel que fa a tota mena d'estudis sobre els diferents aspectes de l'obra brossiana. Cas a part també seria Andrés Sánchez Robayna que, a més d'escriure un dels articles més lúcids sobre l'obra visual de Brossa (1989), ha contribuït a la divulgació de la seva obra literària i teatral a través de diferents revistes canàries des de l'any 1972.

Finalment, els estudis acadèmics sobre Joan Brossa no han estat mai gaire abundants. En vida d'ell, es llegiren tres tesis doctorals: la de Glòria Bordons, sobre l'obra literària, el 1986; la de Pilar Palomer, sobre la poesia visual, el 1987; i la d'Eduard Planas, sobre el teatre, el 1995. La primera es publicà, en versió reduïda, el 1988. S'hi replantejaven les etapes establertes per Jordi Coca i s'estudiaven les diferents formes i temes de la poesia de Brossa, per arribar a la conclusió que l'obra del poeta és una presa i represa constant, en un permanent esperit experimental. Posteriorment, Bordons ha aprofundit en molts altres aspectes de l'obra literària i visual. La tesi de Pilar Palomer no arribà a ser publicada, potser pel seu caire massa "formal" (n'estudiava les diferents formes i materials de la poesia visual i objectual). La d'Eduard Planas fou publicada el 2002. Després no se n'ha produït cap altra, en cap dels registres practicats per Brossa. Segurament la ingent producció i les interrelacions entre els diferents camps, que obliguen a llegir tota l'obra de Brossa, per enfocar un tema concret, han desanimat els possibles doctorands, a part del fet que fins a èpoques molt recents, l'obra de Brossa ha estat molt poc present en les aules universitàries.

Un exponent de l'estat dels estudis acadèmics brossians fou el *Simposi Internacional virtual i presencial sobre Joan Brossa*, celebrat a la Fundació Joan

Miró el 25, 26 i 27 d'abril de 2001, les actes del qual es publicaren el 2003. Allà es concentraren els principals estudiosos de l'obra de Brossa en els tres camps bàsics (literari, teatral i visual) i tant a les ponències com a les comunicacions es presentaren estudis inèdits sobre diferents aspectes de l'obra brossiana. A part dels estudiosos més "històrics" sobre Joan Brossa (Bordons, Borràs, Gimferrer, Molas, Planas, Sánchez Robayna, Terry, etc.) o d'aquells que ja havien fet alguna aportació interessant en revistes de prestigi (Malé, 1998, Messeguer 2000, Pérez Muntaner 1993 o Viana 2000), hi hagué noves visions des de la crítica literària o plàstica més "oficial" (Oller o Lubar, per exemple). D'altra banda, caldria destacar dos altres noms, pel fet que ja havien escrit interessants estudis amb anterioritat. Seria el cas de John London, amb una aportació sobre el llenguatge del teatre de Brossa i que posteriorment ha eixamplat aquest aspecte amb l'estudi de la visualitat en el teatre (2005) i segueix amb altres temes poc treballats com la traducció. I d'Isidre Vallès (1996), autor d'un llibre que pretenia centrar l'obra visual de Brossa en el conjunt de la seva producció i que aquí aportà un important estudi-inventari dels poemes corporis de Brossa.

En general, podríem dir que la majoria dels estudis acadèmics de Brossa s'han centrat en la lectura de l'obra de Brossa, necessària en un primer moment per la diversitat i complexitat de l'obra, i en la seva contextualització, imprescindible per entendre la importància d'aquesta obra en el conjunt de la literatura o l'art català. Passada ja aquesta primera fase, s'imposa una època d'aprofundiment i d'edicions crítiques que seran possibles, gràcies a la catalogació de l'arxiu de Joan Brossa, a l'edició de les seves obres completes i a la visió que hi poden aportar les noves generacions, a les quals ningú haurà de convèncer de la importància de Joan Brossa, l'obra del qual ja ha passat a formar part del cànon de clàssics del segle XX.